

Jämställda läromedel?

*En studie om framställningen av kvinnor och män i
läromedel för Svenska 1*

Författare: Maria Karlsson
Handledare: Christina Rosén
Examinator: Shirley Näslund
Termin: HT15
Ämne: Svenska
Nivå: Avancerad nivå
Kurskod: 4SVÄ2E

Abstract

The study aims to analyze whether two selected teaching materials intended for Swedish 1 published in 2014 and 2015 reflects the gender equality in Gy11. The study consists of a quantitative analysis and a discourse analysis that focus on how often and in what way women and men are depicted in the teaching material. The analyzed teaching materials are the textbooks *Svenska 1 – helt enkelt* and *Fixa språket 1*. The result shows that both books are quantitatively equal since men and women get almost as much space in the text and the image. However, the genders are depicted in different ways and constitute the norm in separate areas. The textbooks can even be said to be heteronormative. The result also shows that both textbooks raise gender equality issues, which should be seen as positive because education, according Gy11, should be characterized by a gender equality perspective.

Keywords

Swedish, teaching materials, secondary school, gender, discourse analysis, equal

Title

Equal teaching materials? A study on the portrayal of women and men in teaching materials for Swedish 1

Tack

Jag vill rikta ett tack till NA förlag, Natur & Kultur, Gleerups Utbildning, Studentlitteratur och Digilär.se som sponsrat mig med material till mitt examenarbete. Jag vill även tacka min handledare Christina Rosén för värdefull hjälp under arbetets gång.

Maria Karlsson, Växjö 2016-01-04

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Disposition.....	2
2 Bakgrund och tidigare forskning	3
2.1 Värdegrunden i Gy11	3
2.2 Läromedels normerande effekt.....	4
2.3 Tidigare läromedelsforskning.....	4
2.3.1 Skolverkets läroboksgranskning från 2006.....	5
2.3.2 Läromedelsanalyser i svenskämnet.....	6
3 Teoretiska utgångspunkter	9
3.1 Diskursanalys som teori	9
3.2 Genus	10
3.2.1 Genuskontraktet och genussystemet.....	11
3.2.2 Heteronormativitet	11
3.2.3 Jämställdhet	12
3.2.4 Koppling mellan studie och teori.....	13
4 Metod och material	14
4.1 Analysmetod	14
4.1.1 Kvantitativ analys	14
4.1.2 Kvalitativ analys: diskursanalys ur ett genusperspektiv	15
4.1.3 Komparativ analys och slutsats	15
4.1.4 Metodkritik.....	16
4.2 Material.....	16
4.2.1 Insamlingsmetod: urval och avgränsningar	16
4.2.2 Materialkritik	17
5 Resultat och analys	18
5.1 Svenska 1 – helt enkelt: kvantitativ analys	18
5.2 Svenska 1 – helt enkelt: diskursanalys ur ett genusperspektiv.....	20
5.3 Svenska 1 – helt enkelt: sammanfattande analys	26
5.4 Fixa språket 1: kvantitativ analys	28
5.5 Fixa språket 1: diskursanalys ur ett genusperspektiv	29
5.6 Fixa språket 1: sammanfattande analys	32
5.7 Komparativ analys och slutsats	34
6 Avslutande diskussion	36
Referenser	38

1 Inledning

I gymnasieskolans läroplan från 2011¹ klargörs bl.a. att skolans undervisning ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv, att likabehandling av individer och grupper ska främjas och att ingen i skolan ska utsättas för diskriminering p.g.a. kön och könsöverskridande identitet eller uttryck. Inte heller ska fördomar om vad som är kvinnligt och manligt stå i vägen för elevernas utveckling av intresse eller val av fortsatt utbildning eller yrke (Skolverket 2011, s 5-14).

Tidigare forskning visar att läromedel som säger sig vara anpassade efter skolans styrdokument inte överensstämmer med vissa aspekter av läroplanens värdegrund. Exempelvis visar Skolverkets rapport *I enlighet med skolans värdegrund* att läroböcker för grund- och gymnasieskolan utgivna mellan 1999 och 2005 tenderar att uppvisa stereotypa och onyanserade framställningar av olika individer och grupper som kan upplevas som diskriminerande eller kränkande. Män var överrepresenterade, kvinnor nedvärderades och texterna genomsyrades av en heteronormativitet där bi- och homosexualitet framställs som något problematiskt (Skolverket 2006, s 43). Sådana resultat är inte enbart olyckliga för att de strider mot läroplanens värdegrund utan även eftersom läromedel enligt Angerd Eilard (2009, s 97) kan forma ungas identitetsutveckling och uppfattning om vad som är normalt och eftersträvansvärt.

Föreliggande studie syftar till att analysera huruvida två av dagens läromedel (utgivna 2014 respektive 2015) avsedda för svenska 1 på gymnasiet överensstämmer med jämställdhetsaspekten som betonas i Gy11. Min hypotes inför studien är att det efter Skolverkets (och andra) kritiska läromedelsanalyser ska ha skett en positiv förändring hos läromedelsförfattarna. Dagens läromedel bör på ett bättre sätt än sina föregångare genomsyras av jämställdhet och i mindre grad bestå av stereotypa framställningar av kvinnor och män. Därför kommer resultatet i denna studie även att jämföras med tidigare undersökningar.

¹ Hädanefter Gy11

1.1 Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att analysera huruvida två utvalda läromedel avsedda för Svenska 1 utgivna 2014 respektive 2015 speglar jämställdhetsaspekten i Gy11. För att få fram vilka värden och normer som genomsyrar läroböckerna ska framställningen av kvinnor och män granskas i de pedagogiska texterna och bilderna som återfinns i de valda läromedlen. Studiens övergripande frågeställning blir därför:

1. Hur överensstämmer framställningen av kvinnor och män i dagens läromedel med läroplanens värdegrund om jämställdhet och likabehandling av individer?

Utöver den övergripande frågan ska följande underordnade frågor besvaras:

2. Hur ofta förekommer kvinnor respektive män i läromedlen?
3. Hur framställs kvinnor respektive män i läromedlen?

1.2 Disposition

Uppsatsens disposition ser ut på följande vis: I kapitel 1 anges studiens syfte, frågeställningar och hypotes. Kapitel 2 innehåller bakgrund till uppsatsen där jämställdhetsaspekten i Gy11 och läromedels normerande effekt presenteras liksom tidigare gjorda läromedelsgranskningar. I kapitel 3 redogörs för uppsatsens teoretiska utgångspunkter: diskursanalys som teori och genus. Uppsatsens metod och urvalsprocess tas upp i kapitel 4 och i kapitel 5 redovisas och analyseras studiens resultat. Resultaten jämförs även med Gy11 och tidigare forskning. Studien avslutas sedan med en slutdiskussion i kapitel 6.

2 Bakgrund och tidigare forskning

Följande kapitel inleds med en närmare redogörelse av värdegrunden i Gy11 och läromedels normerande effekt. Sedan presenteras tidigare läromedelsforskning.

2.1 Värdegrunden i Gy11

Eftersom föreliggande studie utgår från vad som sägs i läroplanens värdegrund följer nedan en utförligare beskrivning av den.

I första delen av Gy11: *Skolans värdegrund och uppgifter* förklaras att skolans uppdrag, utöver kunskapsförmedling, också är att överföra värden som utgår från grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna. De värden som åsyftas är människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor (Skolverket 2011, s 5). Vidare poängteras att skolan ska främja elevers förståelse för andra människor. Skolan ska även verka för nolltolerans mot diskriminering eller annan kränkande behandling på grund av kön, etnisk tillhörighet religion, trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning (ibid 2011, s 5).

Läroplanen framhåller också att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och att dess innehåll och upplägg ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv (Skolverket 2011, 5-10), vilket även framgår av följande utdrag:

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna ska uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördom om vad som är kvinnligt och manligt (Skolverket 2011, s 6)

Sammanfattningsvis ska alltså utbildningen, undervisningen och även de läromedel som produceras utifrån Gy11 utgå från ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv. Praktikerna ska även främja förståelse för andra människor och stå för nolltolerans mot diskriminering.

2.2 Läromedels normerande effekt

Forskaren Angerd Eilard (2009, s 97) liksom universitetslektorerna Marie Carlson och Kerstin von Brömssen (2011, s 17) menar att läromedel är normerande och formar ungas identitetsutveckling och uppfattning om vad som är normalt och eftersträvansvärt. Författarna menar att det blir bekymmersamt när olika medier upprepande uppvisar stereotyper och specifika maktrelationer eftersom sådan framställning bidrar till producering och reproducering av fördomar som ligger till grund för diskriminering och kränkande behandling. Vidare framhåller Eilard (2009, s 242) att när läroboksförfattare skildrar majoritetens beteenden och värderingar som ett självklart ideal i läromedel kan minoriteter framstå som något avvikande och onormalt. Hur framställningen av människor i olika medier ser ut hänger enligt Carlson & von Brömssen (2011, s 17) ihop med de allmänna normerna som finns i samhället när materialet skapas. Eilard (2008, s 70) menar att pedagogiska texter påverkas av många faktorer, inte enbart skolans styrdokument eller rådande kunskapsyn, utan även av marknadsstrategier och enskilda författares sociala och kulturella bakgrund.

Det bör tilläggas att läroböcker fortfarande har en stark ställning i skolan, vilket läromedelsförfattaren och lektorn Hans Almgren (2011, s 348) påvisar när han skriver att läroböcker är Sveriges mest lästa genre, elevers mest betydelsefulla läromedel och lärarens viktigaste hjälpmedel. Läromedel ses också enligt Caroline Graeske, professor vid Luleå tekniska universitet, (2013, s 265) ofta som ”officiella dokument” där innehållet sällan ifrågasätts. Läromedel som är anpassade efter skolans styrdokument ska emellertid enligt Anna Sandström på Skolverket (2015) kunna förstås som accepterade kunskaper och godtagbara ideologiska ställningstaganden.

2.3 Tidigare läromedelsforskning

I dagsläget sker inga förhandsgranskningar av läromedel så som det gjordes mellan åren 1938 och 1991. Samtliga läroböcker förhandsgranskades då, enligt forskaren Anna Johnsson Harrie (2009, s 10) av Skolöverstyrelsen och Statens institut för läromedelsinformation. Denna statliga styrning ansågs vara ett av medlen för att uppnå en likvärdig skola. Efter granskningens upphörande är det istället upp till tillverkare och konsumenter att avgöra kvalitén på läromedel. Anders Calderon på Skolverket (2015) menar att det är lärarna själva som har ansvar för att kvalitetssäkra de läromedel de väljer att använda i undervisningen.

Det närmaste man kommer ”statlig granskning” av läromedel idag är de uppdrag som Skolverket sporadiskt får av regeringen (se nästa avsnitt). Dessa granskningar är inte regelmässiga och görs alltid i efterhand, när läromedlen redan tryckts och använts av dess konsumenter. Läromedelsanalyser görs även av forskare i andra sammanhang som varken har något med Skolverket eller regeringen att göra. Det är också ett populärt uppsatsämne bland högskole- och universitetsstudenter. Sådana undersökningar, varav ett axplock presenteras nedan, visar att svenska läromedel uttrycker både explicita och implicita värderingar. Först presenteras läromedelsanalyser med fokus på genus sedan specificeras avsnittet till läromedelsanalyser i svenskämnet.

2.3.1 Skolverkets läroboksgranskning från 2006

Skolverkets senast gjorda läroboksgranskning var ett regeringsuppdrag som gick ut på att granska 24 utvalda läroböcker (utgivna mellan 1999 och 2005) i ämnena biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap för grund- och gymnasieskolan för att se i vilken omfattning och på vilket sätt de avviker från läroplanens värdegrund (Skolverket 2006, s 5). Granskningen gjordes av ett antal forskare och handlade om huruvida läroböckernas explicita och implicita framställning av aspekterna etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion/trosuppfattning och sexuell läggning bidrar till att skapa och återskapa specifika föreställningar, fördomar, värderingar och attityder. Det övergripande resultatet visade att läroböckerna innehöll exempel på stereotypa och onyanserade framställningar som kan upplevas som diskriminerande eller kränkande (ibid 2006, s 7).

Marie Berge och Göran Widding (2006, s 8), forskarna som i ovanstående regeringsuppdrag analyserade böckerna utifrån könsaspekten, menar att en förebildlig lärobok genomgående bör gestalta och förmedla jämställdhet mellan kvinnor män och transpersoner. Den bör även motverka traditionella könsmönster och aktivt och medvetet främja olika köns lika rättigheter och möjligheter. Författarnas analys visade dock att läroböckerna innehöll en kraftig underrepresentation av transpersoner och en överrepresentation av män och pojkar. Även de till synes könsneutrala begreppen hade manlig norm, vilket kan göra det svårt för kvinnor och flickor att känna delaktighet. Exempelvis bekönsas den könsneutrala ”människan” till man i majoriteten av biologiböckernas textavsnitt och bilder. Resultaten visade samtidigt att kvinnor får göra samma saker som män, men att männen har fler representanter och gör fler saker.

Läroböckerna hade ofta specifika avsnitt som behandlar kön, könsrelationer och könsmakt, vilket påvisade att författarna gjort ett gott försök att integrera könsaspekter (Berge & Widding 2006, s 28-29). I böckerna fanns även utsagor där kvinnor och flickor nedvärderas, förlöjligas och skuldbeläggs (Skolverket 2006, s 43). Även DEJA:s (delegationen för jämställdhet i skolan) granskning av läroböcker i historia och samhällskunskap påvisar att böckerna har en manlig diskurs där manligt perspektiv dominerar och kvinnors historia ges minimalt med utrymme (Carlson & von Brömssen 2011, s 17).

Håkan Larsson och Maria Rosén (2006), forskarna som i Skolverkets granskning analyserade böckerna angående sexualitet, låter heteronormativiteten (se teoriavsnittet nedan) bli det huvudsakliga studieobjektet när de analyserar framställningen av olika sexuella läggningar i läroböckerna. De analyserar vilka sexuella läggningar som framställs explicit och implicit i texterna och om det finns en hierarki mellan olika läggningar. Det vill säga en hierarki på så vis att det skulle vara mer eller mindre eftersträvansvärt eller problematiskt att ha en viss läggning. Författarnas (2006, s 40) ämnesövergripande analys visar att böckerna till stor del är heteronormativa. Vid de tillfällen som samkönade parförhållanden nämns gestaltas de som ”de homosexuella”, och det figurerar inga namn i dessa sammanhang. Den homosexuella blir därför ”någon annan” som inte hör hemma i diskursen. Läroböckerna utgår således från ett ”vi” som är heterosexuella. Elever som inte identifierar sig som så kunde därmed uppleva läroböckerna som kränkande och exkluderande.

I en sammanfattande avslutning menar Skolverket dock att den perfekta läroboken aldrig kommer att kunna existera eftersom den är en kompromissprodukt. Den är också en kommersiell produkt som ska kunna säljas och den blir därför ofta ”mainstream” (Skolverket 2006, s 46).

2.3.2 Läromedelsanalyser i svenskämnet

I artikeln *Att skildra mångfald i läromedel* har Eilard (2009) studerat hur karaktärerna gestaltas i läseboksserien *Kom och läs* som är avsedd för elever i årskurs ett och två. Läseboksserien användes mycket i grundskolor i början av 2000-talet. Eilards (2009, s 97) resultat visar att elever som läser dessa läseböcker kommer att lära sig att det är skillnad på människor beroende på genus, klass, ålder och etnicitet. Handlingen utspelar

sig i en mångkulturell klass och de olika karaktärerna blir stereotyper och tillsätts olika värde. Exempelvis finns ett underliggande moraliserande syfte att det är ”synd om” invandrarflickor som har ”trångsynta” föräldrar (Eilard 2009, s 110). Vidare beskrivs invandrarbarnen utifrån deras skillnader i förhållande till de svenska barnen. Svenskheten står alltså som en underförstådd jämförelsenorm och anses vara det normala utseendet och beteendet. Om en grupp beskrivs och kännetecknas utifrån vad som skiljer dem från den grupp som anses vara det normala kan det leda till att gruppen uppfattas som annorlunda och konstig (Eilard 2009, s 102). Angående kön tillåts pojkarna i böckerna vara individuella och barnsliga medan flickorna uppmuntras att anpassa sig till ett västerländskt kvinnligt ideal. Exempelvis blir böckernas ”pojkflicka” och muslimska flicka symboliskt nedtryckta, vilket sänder signaler om att ett västerländskt ”flickbeteende” är det normala (Eilard 2009).

Graeske (2010) har undersökt hur skolans värdegrund beträffande jämställdhet kommer till uttryck i tre läromedel avsedda för svenskämnet på gymnasiet. Läromedlen kan beskrivas som litteraturantologier och är från 1995, 1998 och 2003. Författarens övergripande resultat visar att vita västerländska manliga författare dominerar kvantitativt, att en västerländsk manlig diskurs förespråkas och att heteronormen genomsyrar samtliga läromedel (Graeske 2010, s 122). Den enda gången sexualitet nämns är i porträtteringen av Karin Boye, där läroboksförfattarna påstår att läggningen var avgörande för hennes skrivande (Graeske 2010, s 12). Att en västerländsk manlig diskurs förespråkas syns i den olikartade framställningen av manliga respektive kvinnliga författare. Tydligast blir det när kvinnliga författare beskrivs som ”kvinnliga” författare och placeras i särskilda kapitel. När manliga författare beskrivs står deras författarproduktion i centrum där de beskrivs som ”nydanande” och ”banbrytande” medan kvinnliga författare porträtteras utifrån det vardagliga, känslösa och privata. Att beskriva män och kvinnor på olika sätt bygger på traditionella tankemönster om hur män och kvinnor bör vara (Graeske 2010, s 124).

David Jonsson och Lisa Walters (2011) analyserade i sitt examensarbete fyra läroböcker för svenskämnet (utgivna mellan 2006 och 2010). Resultatet visar att läroböckerna inte uppfyller läroplanens krav på att undervisning ska präglas av jämställdhet. Män var i majoritet i både bild och text, maskulina och feminina stereotyper dominerade och heteronormerna följdes nästintill uteslutande. Däremot diskuterades jämställdhet i vissa

kapitel i böckerna vilket tyder på att läroboksförfattarna ämnat integrera jämställdhet. Jonsson och Walter (2011) menar dock att jämställdhetsdiskussionen är för svag. Diskussionen utgick enbart från ett historiskt perspektiv och inget om dagens jämställdhet diskuterades. Även Simon Ceder och Åsa Elmsäters (2007) examenarbete *Tänk om, tänk queer! – en queerteoretisk analys av läroböcker i svenska för gymnasiet ur ett värdegrundsperspektiv* visar att läromedel i svenska är heteronormativa. I analysen utgick författarna från relations- och kärleksteman som fanns i de fem utvalda böckerna från 2002-2006 och fann att dessa bygger på en stark heteronorm. När homosexuella personer förekom sågs dessa som avvikande och figurerade aldrig tillsammans med heterosexuella personer.

Universitetslektorn Antti Ylikiiskilä (2005) har studerat kvinnligt och manligt i 18 grammatikböcker för svenskämnet (utgivna mellan 1912 och 2003). I hennes artikel ”Flitiga Lisa och Busige Bert” framkommer att exempelmeningar gestaltar kvinnor och män på olika sätt. T.ex. beskrivs flickor med adjektiv så som: små, vackra, söta, lyckliga, förtjusta och älskade medan pojkar till största delen beskrivs som trötta, dumma, lata, bäst, skickliga, rika och berömda. När arbetande kvinnor förekom i grammatikböckernas exempelmeningar var dessa stationerade inom vård och omsorg samt hemmet, t.ex. sjuksköterska, barnmorska, hembiträde och servitris (Ylikiiskiläs 2005, s 405). Samtidigt som de manliga gestalterna i exempelmeningarna hade yrken som professor, chef, president, statsminister, advokat och rektor (ibid. s 406). Ylikiiskiläs studie påvisar en förändring endast när det gäller kvantitativ jämställdhet mellan kvinnliga och manliga exempel. Desto nyare läroböckerna blir, desto jämnare fördelning blir det mellan manliga och kvinnliga personer i exempelmeningarna. Kvalitativt sett hade inte lika stor förändring skett då flickor och kvinnor även i nyare läromedel från 2000-talet beskrivs utifrån yttre karaktärsdrag och i större utsträckning än män arbetar i hemmet (ibid. s 407).

Ovan presenterade granskningar visar att flertalet svenska läromedel utgivna mellan år 1912 och 2010 är tämligen icke jämställda och könsstereotypiska. Min studie består istället av nyare läroböcker (utgivna 2014-2015) och kan därför vara med och påvisa om det skett en förändring eller inte gällande framställningen av kvinnor och män i svenska läromedel.

3 Teoretiska utgångspunkter

Nedan följer en redogörelse av studiens teoretiska utgångspunkter. Eftersom studien utgörs av vad jag valt att kalla en ”diskursanalys ur ett genusperspektiv” presenteras först diskursanalys som teori och sedan genusperspektivet. Inom genus ligger fokus på Yvonne Hirdmans (1997; 2003; 2006) teorier om genussystemet och genuskontraktet samt begreppet heteronormativitet. Även jämställdhet kommer belysas eftersom studiens övergripande frågeställning utgår från detta begrepp. Kapitlet avslutas med en förklaring av hur teorin kopplas till föreliggande studie.

3.1 Diskursanalys som teori

Begreppet diskurs syftar enligt universitetslektorn Göran Bergström och professorn Kristina Boréus (2012, s 23) till språkanvändningen som finns inom en viss social praktik och det är genom diskursanalys som denna språkanvändning studeras. Diskursanalysens övergripande syn på språk och språkanvändning är att språket *formar* verkligheten. Språkliga uttryck bör därför inte ses som en direkt återspeglning av verkligheten utan istället som ett redskap som bidrar till dess utformning. Även universitetslektorerna Marianne Winther Jørgensen och Louise Philips (2000, s 15) menar att diskursanalys som teori bygger på en språkfilosofi som hävdar att det är genom språket som människor får tillgång till verkligheten. Enligt författarna (ibid. 16) bör språket därför ses som en ”maskin” som organiserar den sociala världen där sociala identiteter och sociala relationer konstrueras. Eftersom det är genom språket som den sociala verkligheten, liksom vår syn på oss andra och oss själva konstrueras måste språket ses som meningsskapande (Bergström & Boréus 2012, s 379).

Diskursanalys kan användas för att förstå vilka värden som läggs i olika sociala identiteter. Exempelvis kan en forskare få fram vad som läggs i att vara kvinna genom att studera vad som sägs i texter som behandlar kvinnor (så som jag gör i denna studie). Den rådande diskursen har nämligen skapat specifika normer för (exempelvis) den kvinnliga identiteten. En social identitet kan emellertid inte finnas om den inte ställs i relation till något annat, till något den inte är, i detta fall: man. Därför är det vanligt att utgå från distinktioner, så som kvinna och man, i en diskursanalys. Genom diskursanalys kan forskaren alltså finna vilka normer som diskursen har skapat (Bergström & Boréus 2012, s 380).

Diskursanalysen riktar även ofta in sig på makt eftersom diskursen styr vad som är tillåtet och tänkbart för människor. Diskursen kan ses som en gränssättare om vad som är tillåtet och tänkbart samt vad som får sägas och av vem. Detta kan förklaras med begreppet utestängningsmekanismer (ibid. s 361). Utestängningsmekanismer innebär att vissa saker inom diskursen ses som exempelvis rätt, normalt, tradition och friskt medan andra saker ses som fel, onormalt, inte tradition och sjukt.

Enligt Winther Jørgensen och Philips (2000, s 15) har diskursanalysen ett sådant brett fokus att det är lämpligt att använda diskursteorin enbart som teoretisk grund medan andra socialkonstruktivistiska teorier, får stå för infallsvinklarna i själva diskursanalysen, så som genusteorin gör i denna studie.

3.2 Genus

Yvonne Hirdman, historiker som bedrivit genusinriktad forskning, beskriver begreppet genus som ”tidsbundna föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt” (Hirdman 2006, s 13). Genusbegreppet innebär även att föreställningarna för med sig konsekvenser eftersom de bidrar till vissa könsmonster och en viss könsordning i samhället (ibid. 13). Det är utifrån dessa föreställningar som könsnormer uppstår, d.v.s. normerna som innebär att kvinnor ska bete sig på ett visst sätt och män på ett annat. Könsnormer upprätthålls genom att människor medvetet eller omedvetet gestaltar dem. Genusforskaren Maria Hedlin (2010, s 22) menar att det inte är konstigt att människor anpassar sig till kulturella normer eftersom det gör det enklare att bli accepterad i gemenskapen om man följer dem. Den som följer normerna uppfattas som normal medan den som inte kan koderna riskerar att bli sedd som onormal. Även vid tillfällen när normer utmanas och bryts gestaltas könsnormerna eftersom sådan handling tydliggör normerna som personen eller personerna bryter emot. För att förstå hur könsmonster och könsordning uppstår och fungerar har Hirdman utformat teorierna om genuskontraktet och genussystemet, vilka presenteras i nästa avsnitt.

Hedlin (2010, s 4-5) betonar att genusforskning handlar om att på en vetenskaplig nivå studera och problematisera de socialt konstruerade föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Författaren poängterar samtidigt att genusforskare inte förnekar att det finns biologiska skillnader mellan könen.

3.2.1 Genuskontraktet och genussystemet

Genuskontraktet är Hirdmans teori om att könen ses som två motpoler. Medan mannen står för ansvaret, beskyddandet och försörjningen står kvinnan för födandet, uppfödandet och beroendet. Det är dessa motpoler som har präglat könens olika villkor genom historien (Hirdman 2003, s 88).

Genussystemet används för att förklara könsmönstret som finns i samhället. Könsmönstret behöver inte vara giltig på individnivå (kvinnor och män är långt ifrån två homogena grupper) utan ska istället ses som ett system på strukturell gruppnivå (Hedlin 2010, s 17). Genussystemet består av två grundläggande principer. Den första principen handlar om dikotomi: kvinnor och män ses som motsatspar till varandra (Hirdman 1997, s 51). Enligt genusvetaren Lena Gemzöe (2002, s 81-83) visas denna dikotomi bl.a. genom att kvinnor och män förväntas ha egenskaper som står i motsats till varandra. Kvinnor förväntas exempelvis vara omvårdande, mjuka och relationsinriktade medan män förväntas vara självständiga, målmedvetna och beslutsfattande. Den andra principen handlar om hierarki, där mannen ses som norm för det allmängiltiga och mänskliga medan kvinnan ses som en avvikelse. Hierarkin bidrar till att män får högre status än kvinnor vilket t.ex. synliggörs när yrken som räknas som typiskt manliga ges högre lön än yrken som ses som typiskt kvinnliga (Hirdman 1997, s 51). Hierarkin syns också i det svenska språket när de feminina formerna ibland markeras, exempelvis kvinnlig rektor och lärarinna (Hedlin 2010, s 10).

3.2.2 Heteronormativitet

Hedlin (2010, s 25) menar att könsnormer och sexualitetsnormer går hand i hand. Både kvinnliga och manliga könsnormer innehåller nämligen förväntan om heterosexualitet. Vidare förväntas heterosexualiteten göras på ett specifikt sätt vilket ger upphov till gränser för vad som är ”rätt” kvinnligt och manligt beteende. Normen om heterosexualitet fångas av begreppet heteronormativitet. Enligt genusvetaren Tiina Rosenberg (2002, s 100) innebär heteronormativitet enkelt uttryckt att alla är heterosexuella och att det är det naturliga och bättre sättet att leva. Icke heterosexualitet blir därmed något problematiskt som ständigt måste förklaras (ibid. s 100). I forskningssammanhang står heteronormativitet för de strukturer, relationer, handlingar och institutioner som upprätthåller heterosexualitet som det mest naturliga och

allomfattande. Genom begreppet påvisas även att det är normsystemet som premierar ett visst sätt att leva som ska undersökas och inte enskilda människors sexuella läggningar (Rosenberg 2002, s 52).

Rosenberg (2002, s 102) beskriver att heteronormativiteten utgörs av två bärande principer: uteslutning och assimilering. Med uteslutning åsyftas dikotomin mellan hetero- och homosexualitet vilket ger konsekvenser som ojämlikhet och sociala orättvisor. Problematiskt med dikotomitänkande är att det delar upp tillvaron i tydliga kategorier och på så vis förenklar en komplex verklighet. Dikotomier betonar skillnaderna mellan olika kategorier och tar ingen eller liten hänsyn till de likheter som finns mellan kategorierna, inte heller hänsyn till skillnaderna som finns inom grupperna (Rosenberg 2002, s 102). Den andra principen assimilering innebär att den heterosexuella normen ”lägger beslag på avvikelsen”, d.v.s. att den avvikande får vara med i gemenskapen men enbart under normens förutsättningar. Avvikaren får vara med så länge den inte syns, hörs eller driver sin egen agenda. Assimileringen innebär således osynliggörande och tystnad där avvikarna förlorar sin egenart (ibid. 102).

Genusvetaren Fanny Ambjörnsson (2006, s 75-78) skriver att heteronormativitet även upprätthålls genom bl.a. stereotypisering. Stereotypisering innebär att ta fasta på enstaka enkla, lättförståeliga och erkända egenskaper hos en person eller grupp och sedan låta dessa representera allt. Personen blir då en förutsägbar stereotyp. Problematiken med att förpassa en individ eller grupp till en stereotyp är enligt Ambjörnsson att det kan bidra till begränsning och användas som redskap för att skapa skillnad mellan olika grupper, oftast mellan avvikelsen och det normala. Medan avvikelsen bestäms som förutsägbar framställs den normala som både allmängiltig och mångfacetterad.

3.2.3 Jämställdhet

Hedlin (2010, s 9) förklarar att jämställdhet handlar om makt, d.v.s. vilka som tillåts ha inflytande och vilka som värderas i samhället. Jämställdhet kan därför inte enbart uppnås genom att könen kvantitativt närvarar i lika hög grad. Hänsyn måste också tas till könets möjlighet att påverka och förändra liksom privilegiet att utgöra normen. Det djupaste uttrycket för makt är makten att konstruera det normala.

3.2.4 Koppling mellan studie och teori

I studien använder jag diskursanalys och Hirdmans genusteorier som teoretiska utgångspunkter. Jag utgår från att olika diskurser (i detta fall de utvalda läromedlen) innehåller specifika normer för olika identiteter (i detta fall kvinnor och män) och att dessa kan urskiljas genom en diskursanalys. Dessutom utgår jag från att det finns föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. I analysen av och diskussionen om varför framställningen av kvinnor och män ser ut som de gör i de granskade läromedlen, kommer begreppen genussystem, genuskontrakt och heteronormativitet att användas. Vidare står jämställdhet i min studie för det som presenterades i avsnittet ovan.

4 Metod och material

I följande kapitel presenteras studiens analysmetod följt av en redogörelse för studiens material och de urval och avgränsningar som gjordes vid materialinsamlingen. Avslutningsvis framförs metod- och materialkritik i respektive avsnitt.

4.1 Analysmetod

Studiens metod har både kvantitativa och kvalitativa inslag vilket professorerna Katarina Eriksson, Christina Forsberg och Yvonne Wengström (2013, s 57) menar kan vara fördelaktigt eftersom en mixad metod bidrar till att belysa det specifika fenomenet ur olika synvinklar.

Studien börjar med en kvantitativ analys för att sedan övergå till en kvalitativ analys som jag väljer att kalla diskursanalys ur ett genusperspektiv. Slutligen kommer en komparativ analys att ske där studiens slutsatser också dras. Nedan presenteras analysmetoderna mer ingående.

4.1.1 Kvantitativ analys

Studiens kvantitativa undersökning syftar till att svara på studiens första underordnande fråga: Hur ofta förekommer kvinnor respektive män i dagens läromedel? Genom att räkna förekomsten av ett fenomen får forskaren en uppfattning om hur mycket uppmärksamhet det specifika fenomenet ges i sammanhanget (Bergström & Boréus 2010, s 52). Den kvantitativa analysen kommer således visa hur mycket uppmärksamhet kvinnor respektive män får i läromedlen. Kvinnor och män har därför räknats varje gång de förekommer i läromedlens text eller på bild. För att räknas i text ska personerna antingen ha ett namn eller på något sätt beskrivas (t.ex. ”pappa” eller ”han var snabb”). När kvinnor eller män beskrivs som grupp (t.ex. ”kvinnor använder samarbetsinriktad samtalsstil”) räknas gruppen som en person. Även om en person uppenbart (t.ex. en författare eller en karaktär) återkommer flera gånger i samma textavsnitt eller på något annat ställe i boken räknas de enbart en gång. Personer som inte uppenbart har något specifikt kön kommer inte att räknas. För att ge en överskådlig bild av framställningen av kvinnor och män kommer jag även i resultatredovisningen att kvantifiera de vanligaste sätten att gestalta kvinnor respektive män. För att säkerställa studiens tillförlitlighet har en kontrollräkning utförts.

Bergström och Boréus (2010 s, 53) understryker att kvantitativ uppmärksamhet emellertid bara är bakgrund till det forskaren ämnar undersöka och att forskare ofta också är intresserade av en mer ingående analys av hur fenomenet framställs. I denna studie utgörs en sådan mer ingående analys av en diskursanalys ur ett genusperspektiv, vilken förklaras i nästa avsnitt.

4.1.2 Kvalitativ analys: diskursanalys ur ett genusperspektiv

För att besvara studiens andra underordnande frågeställning: Hur framställs kvinnor respektive män i läromedlen? utförs en diskursanalys ur ett genusperspektiv. Enligt professorn Inger Sahlin (1999, s 89) används diskursanalys inom lingvistik för att studera språkanvändningen ur ett sociologiskt perspektiv där intresset ligger i att förstå eller förklara hur någonting beskrivs. Vid en diskursanalys studeras således både vad som sägs om ett visst fenomen och på vilket sätt det sägs. Winther Jørgensen och Philips (2000, s 138) menar att diskursanalysen även syftar till att synliggöra vilka sociala konsekvenser som följer med framställningen av fenomenet som studeras. Christer Stensmo (2002, s 80) förklarar att diskursanalysen även hjälper forskaren att blottlägga implicita antaganden, val, uteslutningar och värderingar som texten vilar på. De val som författare gör vid en texts framställning kan vara omedvetna och därför är det viktigt att forskaren uppmärksammar den kontext och den tidsanda under vilken texten producerats i (Stensmo 2002, s 80). Genom att studera vad som sägs om kvinnor och män samt på vilket sätt det sägs får jag alltså fram hur läromedlens diskurs ser ut gällande kvinnor och män. Diskursanalysen har skett genom närläsning av texter och analys av bilder som på något sätt behandlat kvinnor och/eller män. Närläsning går enligt Stensmo (2002, s 124) ut på att plocka isär texten och fokusera på dess detaljer.

4.1.3 Komparativ analys och slutsats

Utifrån resultaten av den kvantitativa och kvalitativa analysen kommer en komparativ analys att genomföras för att se om de studerade läromedlen följer liknande mönster. En komparativ analys syftar enligt professorn Lennart Hellspong (2001, s 78) till att se vad två eller flera texter har gemensamt och vad som skiljer dem åt. I samma kapitel kommer också studiens slutsatser att dras, den överordnade frågeställningar att besvaras och ställas mot tidigare forskning. Avslutningsvis vill jag framhålla att en textanalys av detta slag är komplex. Det finns säkerligen andra möjliga tolkningar. Resultat-

redovisningen innehåller därför flera exempel från läromedlen för att göra analysen så tydlig som möjligt.

4.1.4 Metodkritik

Kritiken som brukar riktas mot diskursanalys handlar enligt Winther Jørgensen och Philips (2000, s 28) om forskaren själv. Författarna anser att det kan vara svårt för forskaren att bortse från sina egna värderingar när analysen genomförs. Vid analysens gång har jag därför medvetet försökt lägga mina egna värderingar åt sidan för att göra analysen så objektiv som möjlig.

4.2 Material

Läromedlen som använts i studien är *Svenska 1 – helt enkelt* och *Fixa språket 1*. *Svenska 1 – helt enkelt* är utgiven av NA Förlag AB år 2015. Boken rymmer hela kursen svenska 1 och består av sex kapitel. Fem av dessa behandlar skriftlig och muntlig språkriktighet medan ett behandlar litteratur. Samtliga kapitel består av genomgångar, exempeltexter och övningar. *Fixa språket 1* är utgiven av Natur & Kultur år 2014. Boken är en del av förlagets serie ”Fixa svenskan” och behandlar temat språklig variation. Boken består av fem olika kapitel som tar upp olika perspektiv på språklig variation

4.2.1 Insamlingsmetod: urval och avgränsningar

Mitt första steg i materialinsamlingen var att avgränsa mig till läromedel för kursen svenska 1 i gymnasieskolan. Läromedlen ska också vara utgivna tidigast 2014 för att på så vis garantera det senaste materialet på marknaden. Genom en Googlesökning på ”läromedel i svenska” fann jag flera läromedelsförlag och sju av dessa hade vad jag sökte. Jag mailade en förfrågan till förlagen där jag angav mitt syfte med examensarbetet och frågade om de var intresserade av att sponsra mig med läromedel till min undersökning. Fyra av dessa svarade ja och inför studiens början hade jag fysiska och digitala läromedel från fyra olika förlag till mitt förfogande. I studiens begynnelse var tanken att analysera ett läromedel från varje förlag men när undersökningen påbörjades insåg jag att ett sådant arbete skulle bli allt för omfattande. Jag begränsade mig därför till två läroböcker. *Fixa språket 1* valdes eftersom jag redan påbörjat bearbetningen av boken innan jag insåg att jag var tvungen att begränsa mig.

Svenska 1 – helt enkelt valdes eftersom det var den enda boken i min samling som både var avsedd för Svenska 1 och utgiven år 2015.

4.2.2 Materialkritik

Vid urvalet av läromedel har ingen hänsyn tagits till hur mycket eller lite de används i svenskundervisningen i skolor runt om i Sverige, fokus har istället legat på utgivningsår. De två böckerna är olika i sitt slag då *Svenska 1 – helt enkelt* behandlar hela kursen svenska 1 medan *Fixa språket 1* enbart behandlar språklig variation. Men eftersom det är framställningen av kön och böckernas övergripande värden och normer som analyserats anser jag att böckernas olika utformning är irrelevant. Dessutom förekommer det litterära utdrag av kända författare och exempeltexter skrivna av läroboksförfattarna även i *Fixa Språket 1*, vilket gjort analysen gångbar och tydliga tendenser har kunnat fastställas. Avslutningsvis vill jag framhålla att studien inte är generaliserbar då den enbart omfattar två läromedel. Framställningen av kvinnor och män kan se annorlunda ut i andra läromedel utgivna 2014-2015. Studien är trots detta intressant, då de utvalda läromedlen är nya på marknaden och ska vara anpassade efter Gy11. Böckerna bör därför på ett bättre sätt än sina föregångare genomsyras av jämställdhet och i mindre grad bestå av stereotypa framställningar av kvinnor och män.

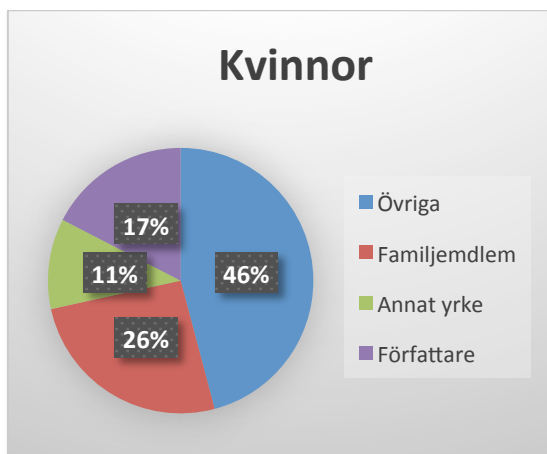
5 Resultat och analys

I följande kapitel presenteras resultat och analys. För att svara på studiens övergripande frågeställning måste dess underfrågor besvaras först. Resultatredovisningen inleds därför med studiens kvantitativa och kvalitativa analys som ämnar besvara dessa. De två läromedlens resultat ställs upp var och en för sig och analyseras med hjälp av studiens teoretiska utgångspunkter. I slutet av kapitlet presenteras den komparativa analysen där studiens övergripande frågeställning besvaras och slutsatser dras. Analysens resultat ställs även mot Gy11 och tidigare forskning.

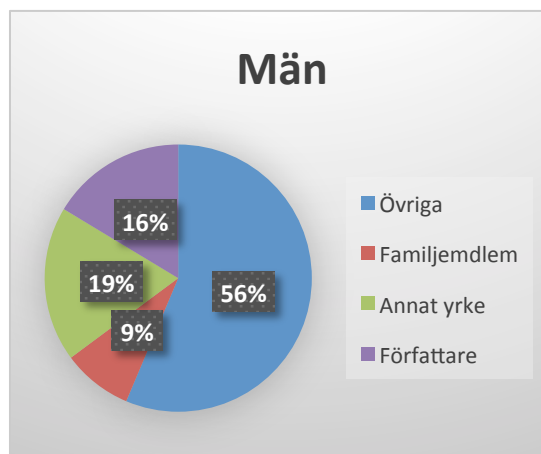
5.1 Svenska 1 – helt enkelt: kvantitativ analys

I läroboken *Svenska 1 – helt enkelt* förekommer 348 unika kvinnor och män i text och på bild. Av dessa är 41 % kvinnor (143 stycken) och 59 % män (205 stycken). Sammantaget får alltså män något mer utrymme än kvinnor i läromedlet.

I enbart textavsnitten återfinns sammanlagt 274 unika personer som antingen har ett namn, gör något eller beskrivs på något vis. Av dessa är 40 % kvinnor (109 stycken) och 60 % män (165 män). Det vanligaste sättet att framställa en kvinnlig person i lärobokens olika textavsnitt är genom att beskriva henne som en familjemedlem. 26 % (28 av 109) av lärobokens kvinnor framställs nämligen som fru, flickvän, mamma, mormor eller dotter. Män å andra sidan beskrivs enbart som familjemedlem 14 gånger av 165 (d.v.s. 9 %). Det vanligaste sättet att framställa en man på är istället genom ett yrke (som inte är författare), detta görs 31 gånger av 165. Kvinnor presenteras som arbetande 13 gånger av 109 (d.v.s. 11 %). I kategorin yrken har även kända personers yrken räknats med fastän deras yrken inte skrivits ut. Exempelvis har Britney Spears räknats som artist och Olof Palme som politiker. I boken förekommer 46 författare varav 19 är kvinnor och 27 är män. I denna grupp förekommer även översättare samt reportage-, artikel- och recensionsskrivare. Tabellerna på nästa sida sammanställer informationen.

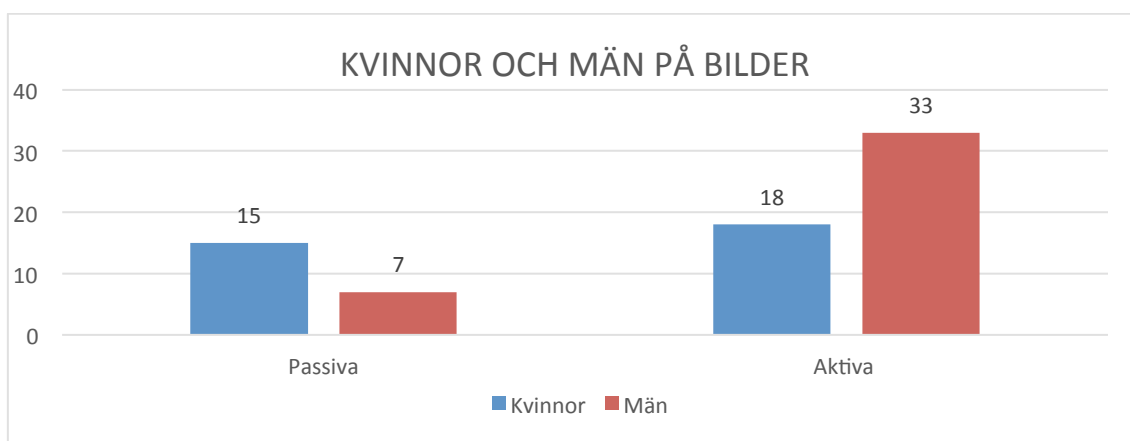
Tabell 1: Kvinnor i Svenska 1 – helt enkelt.

Tabell 2: Män i Svenska 1 – helt enkelt

Mest framträdande är att kvinnor (i bokens olika textavsnitt) nästan tre gånger så ofta som män tillskrivs en benämning inom familjen.

Vidare innehåller boken 59 bilder med människor på. På dessa gestaltas 73 personer varav 55 % är män (40 stycken) och 45 % (33 stycken) är kvinnor. Tolv av dessa är bilder av verkliga människor medan resterande 47 är illustrerade. De illustrerade bilderna avbildar människor från tidigare århundraden. På dessa bilder har nästintill samtliga kvinnor klänning eller kjol medan männen bär kostym eller liknande. 30 bilder består av enbart män (en man eller fler), 19 av bilderna består av enbart kvinnor (en kvinna eller fler) och resterande tio består av både kvinnor och män. Största skillnaden mellan könen på bild är att kvinnor som oftast är passiva medan männen som oftast är aktiva. Se tabell nedan.

Tabell 3: Kvinnor och män på bilder i Svenska 1 – helt enkelt

På bilderna i boken är alltså 18 kvinnor (55 %) aktiva och 15 kvinnor (45 %) är passiva (ligger ner, står upp eller är porträtt) medan 33 män (83 %) är aktiva och sju kvinnor (18 %) är passiva.

Män förekommer alltså (om än lite) i högre grad än kvinnor i läromedlet *Svenska 1 – helt enkelt*. Vad som skiljer könen åt är istället hur de framställs och vad de förknippas med, vilket föreliggande diskursanalys visar.

5.2 Svenska 1 – helt enkelt: diskursanalys ur ett genusperspektiv

I läroboken återfinns litterära utdrag, noveller, artiklar och recensioner skrivna av både kvinnliga och manliga författare. Påfallande är att kvinnliga och manliga författare tenderar att skriva om olika saker. Medan kvinnor nästintill uteslutande skriver om sådant som rör familj, barn och kärlek skriver män om händelser som sker i det offentliga rummet. Exempelvis återfinns Cecilia Davidssons novell ”Min nya kille” (Nilsson & Winqvist 2015, s 42) där berättarjaget beskriver en dejt med sin nya kille och i utdraget ur Linda Hambäck och Anna Lagerblads roman ”Familjepack mina barn och andras ungar” (ibid. s 72) skildras styvfamiljens vardag. Även Linda Skugges artikel ”Föräldrar är mesproppar” (ibid. s 131) skildrar familjelivet när den problematiserar företeelsen curlingföräldrar. Av bokens tio utdrag av kvinnliga författare behandlar ett utdrag inte familj, barn eller kärlek: recensionen skriven av Karoline Eriksson handlar nämligen om en actionfilm (ibid. s 139).

Textavsnitt skrivna av manliga författare behandlar sådant som rör ett offentligt sammanhang. Ofta handlar texterna om ett samhällsproblem eller ren faktakunskap. Exempelvis tar utdraget ur Jonathan Safran Foers roman utgångspunkt från terroristattacker mot World Trade Center 11 september när en pojkes liv skildras efter att han har förlorat sin pappa i attacken (Nilsson & Winqvist 2015, s 72). Vidare handlar Mattias Skölds reportage ”Blekt hy öppnar många dörrar” om rasism (ibid. s 139) och Fredrik Lindström skriver om kronolekt (ibid. s 162). En lärare vid namn Joakim Medin har skrivit debattartikeln ”Fel av försvaret att rekrytera skolelever” där han skildrar försvarsmaktens sätt att rekrytera skolelever (ibid s. 98). Den enda manliga författare som kan sägas gå emot strömmen är Hjalmar Söderberg som med sin novell ”Pälsen”

skildrar en kärleksaffär som sker i hemmet (ibid. s 36). Läromedelsförfattarna har alltså valt ut litterära utdrag av kvinnliga författare som behandlar händelser som sker i det privata och litterära utdrag av manliga författare som behandlar något i det offentliga samhället. Detta bidrar till att kvinnor i högre grad förknippas med hem och familj och män med samhällliga frågor och offentlighet.

I läroboken återfinns även fyra (mycket korta dock) författarbeskrivningar. Linda Skugges text beskrivs som: ”Textens innehåll är enkelt och begripligt för gemene man: barnuppfostran. Språket är personligt, engagerat och pratigt” (Nilsson & Winqvist 2015, s 131). Jonas Hassen Khemiri nämns för att ha skrivit ”Ett öga rött”. Romanen beskrivs som en dagbok skriven på egenkonstruerad förortssvenska (ibid. s 228). Om författaren Voltaire sägs att han står för det välkända citatet ”Jag delar inte din åsikt, men jag är beredd att dö för din rätt att framföra den” (ibid. s 88). Vidare återfinns följande skildring av en kvinnlig författare (dock fiktiv): ”Ett känt exempel på en mer lättsam krönikör finns i tv-serien Sex and the City. Där gestaltas seriens huvudperson Carrie Bradshaw av Sarah Jessica Parker ” (Nilsson & Winqvist 2015, s 150). De manliga författarna beskrivs alltså i något bättre ordalag än de kvinnliga och har skapat något nytt och betydelsefullt, medan kvinnliga författare är ”pratiga”, ”personliga” och ”lättsamma”. Det handlar emellertid inte om någon värdering av att det skulle vara sämre att vara en personlig och lättsam författare. Det handlar om att manliga författare *inte* beskrivs som pratiga och personliga och att ingen kvinnlig författare finns med i läroboken som någon som myntat ett välkänt citat eller blivit känd p.g.a. ett nytt sätt att skriva. Läromedlets framställning av kvinnliga och manliga författare bidrar ju (tillsammans med annat) till föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt, det privata blir alltså återigen kvinnligt betingat och det offentliga manligt betingat.

Vidare skildras (som den kvantitativa analysen påvisar) 26 % av kvinnorna i lärobokens textavsnitt som någon inom familjen, så som fru, mamma, flickvän eller dotter. Siffran blir intressant när den ställs mot männens motsvarighet: enbart 9 % av männen framställs som en familjemedlem. Istället framställs män oftast som någon som arbetar (19 %) medan enbart 11 % av kvinnorna framställs som arbetande. Det vanligaste yrket för kvinnor är skådespelare (tre stycken) medan det vanligaste yrket för män är politiker (fem stycken). Kvinnor arbetar även som: artist, mediepersonlighet, guide, journalist, kontorsarbetare, barnflicka, massmedieforskare, fröken, krönikör och medarbetare på

Språkrådet. Detta till skillnad från män som arbetar som: politiker, kung, artist, skådespelare, filmproducent, regissör, fotbollsproffs, påve, mediepersonlighet, polis, professor i matematik, hjärtkirurg, forskningschef, kassör, detektiv, lärare och soldat. Anmärkningsvärt är att män till större del än kvinnor arbetar på en maktposition, ingen kvinna framställs som politiker, proffs, professor, kunglighet eller chef. Lärobokens diskurs visar alltså att det är kvinnligt att vara förälder eller någons partner medan det är manligt att arbeta på en högt uppsatt position. Intressant är också att den kvinnliga läraren som återfinns i boken tituleras ”fröken” och den manliga tituleras ”lärare”. Medan den manliga läraren framställs som en författare av en debattartikel framställs den kvinnliga läraren ”fröken” i ett textavsnitt skrivet av läroboksförfattarna: ”Du är fortfarande smutsig i ansiktet viskade fröken” (Nilsson & Winqvist 2015, s 219). Den manliga läraren framställs således som en debattör som har något viktigt att säga i en samhällsfråga medan den kvinnliga ”fröken” inte framställs som lika kunnig.

Gällande språkanvändning förknippas kvinnor med att skriva, läsa tyst för sig själva eller tala med varandra. Män förknippas istället med offentligt talande. När kvinnor är aktiva på bild är deras vanligaste sysselsättning nämligen att skriva (fem stycken), läsa högt för sig själva (två stycken) och tala med varandra (två stycken). När män använder språk på bild gör de istället det genom att läsa högt för någon annan (fyra stycken). Att tal i högre grad förknippas med män än kvinnor syns även när läroboksförfattarna använder Hitler som exempel för att påvisa god retorik och talförmåga, vilket följande utdrag påvisar:

Kritiker har menat att den (retoriken) använts för att lura folk och förklä sanningen i vackra ord. Detta rykte kom sig bland annat av att flera skickliga retoriker använde retorik för att övertyga folk om att onda handlingar var av godo. En av dessa talare var Hitler (Nilsson & Winqvist 2015, s 56).

Även Barack Obama används som exempel i lärobokens kapitel om muntlig framställning:

I USA är det vanligt att använda sig av stolthet och nationalism för att framföra sitt budskap. De flesta amerikanska presidenter har vädjat till sina väljare med hjälp av dessa känslor. ’We are an American family, and we rise or fall together, as one nation and as one people!’ (Barack Obama) (Nilsson & Winqvist 2015, s 59).

Det är alltså två manliga politiker som används som exempel i lärobokens kapitel om muntlig framställning medan ingen kvinna förknippas med varken retorik, muntlig framställning eller politik. I samma kapitel används emellertid en kvinna i text explicit som exempel. Det är i ett textavsnitt skrivet av läroboksförfattarna där eleverna uppmanas att diskutera olika exempel på användbar feedback efter att en klasskamrat gjort en muntlig framställning. I ett av dessa exempel på feedback återfinns en person, Lisa. Exemplet lyder: ”Lisa talar för tyst” (Nilsson & Winqvist 2015, s 82). Att män framställs som toppoliker medan kvinnor inte gör det och att den enda kvinnan i kapitlet om muntlig framställning ”talar för tyst” bidrar, liksom det faktum att män på bild läser högt medan kvinnor på bild läser tyst, till att det offentliga talandet blir något manligt och ”det tysta” blir kvinnligt.

Framställningen av kvinnor och män skiljer sig även åt när det gäller fritidsaktiviteter. På bild är mäns vanligaste sysselsättning att utföra något slags fritidsintresse. Sju av de 40 männen på bild utför nämligen någon sport eller spelar instrument. Detta till skillnad från att enbart tre av bokens 33 kvinnor som återfinns på bild kan kopplas till fritidsaktiviteter (dans, fäktning och cykling). Även i text kopplas män i högre grad ihop med idrottande medan kvinnor inte gör det. En kvinna beskrivs som joggande medan fem män kan kopplas till fotboll. Att män kopplas till fotboll syns bland annat i följande meningar skrivna av läroboksförfattarna: ”Detta är Martin, han är 17 år och gillar att spela Fifa 14” (Nilsson & Winqvist 2015, s 64) och ”Måns cyklar till sin fotbollsträning varje dag, han har följ med sin kompis Axel (ibid. s 218). Även Zlatan återfinns i läroboken och sätter en manlig prägling på idrottande.

I bokens inledande kapitel välkomnar läroboksförfattarna läsaren till boken och skriver bland annat att: ”Du ska få möta och läsa fiktiva (påhittade) berättelser som hjälper dig att förstå hur det är att vara människa och hur det är att leva. Du kommer att möta människor som älskar, som längtar...” (Nilsson & Winqvist 2015, s 14). Uttalandet är riktigt, i bokens berättelser återfinns människor som älskar. De ”älskande” personerna återfinns bl.a. i elva av de 23 litterära utdragen som är skrivna av andra författare än läroboksförfattarna. Av dessa skildras explicit tio heterosexuella relationer och en icke heterosexuell relation. Vad som skiljer den icke heterosexuella relationen mot de heterosexuella relationerna är att det sker en problematisering kring sexualiteten medan problem som de heterosexuella personerna stöter på handlar om något annat.

Heterosexuella personer återfinns bland annat i reportaget ”Hjälp barn att bli superhjältar”, ”Familjen har gjort verklighet av sin seglardröm” och novellen ”Pälsen”. I ”Hjälp barn att bli superhjältar” får läsaren ta del av medieprofilernas Alex och Amandas Schulmans tankar och vardag angående digitala skärmar och böcker. Deras relation skildras bl.a. genom följande citat: ”Förut låg han och frun Amanda på var sin sida av soffan och kollade Instagram. Nu blomstrar samtalet, bara för att de stängt av sina iPhones” (Nilsson & Winqvist 2015, s 152). Paret har alltså innan spenderat för mycket tid med sina skärmar och mindre tid med varandra och böcker. I krönikan ”Familjen har gjort verklighet av sin seglardröm” skildras Linda Hammarbergs och hennes familjs jorden-runt-resa. Linda och hennes mans relation beskrivs bl.a. genom följande citat: ”Även relationen mellan Linda och Ludvig Hammarberg har blivit tajtare. Att förverkliga en gemensam dröm som de båda har kämpat för har gjort dem starka” (Nilsson & Winqvist 2015, s 149). Paret har alltså utsatts för en prövning i och med jorden-runt-resan och deras relation har blivit bättre. Även i novellen ”Pälsen” utsätts Henck och hans fru relation för en prövning, vilket syns i följande utdrag:

Min hustru har varit kall och ovänlig mot mig på senare tider. Hon skulle säkert börja älska mig på nytt, om jag kunde förtjäna mera pengar och om jag vore klädd i päls. Det har förefallit mig, som om hon tyckte mer om John, sedan han skaffade sig päls, än hon gjorde förut (Nilsson & Winqvist 2015, s 37).

Ovanstående citat och de två tidigare påvisar att heterosexualitet ges stor plats i läromedlet och får skildras på olika vis. Amanda och Alex återfinns i hemmets trygga vardag, Linda och Ludvig har gjort en resa som påverkat deras relation och Henck verkar inte längre älskad av sin fru. Citaten påvisar även att parens ”problem” inte har något med deras sexualitet att göra, utan med något annat. I recensionen av Silva Avallones roman ”Stål” där en icke heterosexuell relation skildras så problematiseras parets relation däremot utifrån deras sexualitet:

I den så tydliga maskulina och heterosexuella världen, präglad av manligt initiativ och kvinnlig underkastelse blir Annas och Francescas relation, i gränslandet mellan vänskap och begär, en akt av trots och motstånd och en kärlekshandling. Men Anna, studiebegåvad med drömmar om en karriär som skall ta henne långt bort från Via Stalingrado, skräms av vetskapen om att detta begärets gränsland inte har någon plats i den värld de tillhör (Nilsson & Winqvist 2015, s 136-137).

Anna och Francescas kärleksrelation ses alltså inte enbart som en kärlekshandling utan även som ”en akt av trots och motstånd” och något som ”inte har någon plats i den värld de tillhör”. Deras relation ställs emot den heterosexuella världen och är något som inte här hemma i deras värld. Eftersom icke heterosexuella relationer enbart skildras en gång i läromedlet kan den homosexuella relationen förstås inte bli lika mångfacetterad och beskriven på olika sätt som de heterosexuella relationerna. Det intressanta är att istället att när icke heterosexuella personer explicit får plats i läromedlet problematiseras deras sexualitet på ett sätt som inte de heterosexuella personerna utsätts för.

Även i textavsnitt som läromedelsförfattarna själva har skrivit återkommer heterosexuella personer men inga icke heterosexuella. Exempelvis: ”Uppe på kullen låg det vackra huset som Peter och Jessica hade köpt. Det var tidig morgon när paret träffades” (Nilsson & Winqvist 2015, s 203) och:

En 22-årig man och en 31-årig kvinna greps av polisen sedan de misshandlat en civil väktare som avslöjade dem med att stjäla i en livsmedelsbutik. De båda har uppgett att de stal för att få ihop pengar till sitt bröllop (Nilsson & Winqvist 2015, s 173).

I ovanstående två utdrag är heterosexualiteten tydligt utskrivna medan det inte finns några liknande textavsnitt som framställer kvinnor eller män som icke heterosexuella.

I textavsnitt skrivna av läromedelsförfattarna finns emellertid exempel där relationer skildras utan att någon sexualitet explicit syns. Exempelvis: ”Du är ju bara 17 år och dessutom störtkär i en kille som har högsta betyg det är klart du tycker att man ska läsa till universitetet” (Nilsson & Winqvist 2015, s 108) och: ”I temat *olycklig kärlek* kan motivet vara att kärleken hindras av att två personer är förälskade i samma man” (ibid. s 25). Båda exemplen öppnar upp för att tolka personerna som heterosexuella eller icke heterosexuella. Inte heller i novellen ”Min nye kille” (Nilsson & Winqvist 2015, s 42) skriven av Cecilia Davidsson framgår det vilket kön berättarjaget har när denne beskriver en dejt med sin nya pojkvän. Icke heterosexuella relationer kan alltså tolkas in i vissa textavsnitt men explicit förekommer det enbart en gång, vilket gör att kvinnor och män i högre grad framställs som heterosexuella än icke heterosexuella i läroboken. Avslutningsvis kan tilläggas att läroboksförfattarna vid ett tillfälle talar om alla människors lika värde när de i kapitlet ”muntlig framställning” skriver att: ”Alla människor är lika mycket värda” är en allmänt accepterad värdering som kan används

som ett hållbart argument i argumenterande texter och tal (Nilsson & Winqvist 2015, s 91). I kapitlet som behandlar sexolekter återfinns en jämställdhetsdiskussion när författarna, utifrån en vetenskaplig undersökning, beskriver skillnader i manligt och kvinnligt språk (ibid. 230). I textavsnittet påvisas även att det svenska språket bevarar uppfattningar om vad som anses manligt och kvinnligt och att de manliga orden ofta är neutrala medan de kvinnliga är avvikande. Eleverna uppmanas bl.a. att diskutera varför man säger uttryck som ”damhockey” och ”kvinnlig läkare”. I slutet av kapitlet finns också fler diskussionsuppgifter där eleverna uppmanas att diskutera olika frågor som har med kvinnligt och manligt språkanvändande att göra. T.ex. ”Talar killar mer än tjejer i klassrummet? Är det skillnad om det är en kvinnlig eller manlig lärare som fördelar frågorna?” (ibid. 245). En annan uppgift går ut på att byta ut ”manliga ord” till ”kvinnliga ord”, där läsaren uppmanas att göra om bl.a. meningen: ”En manhaftig människa kom gående och såg allmänt hängig ut” till: ”En kvinnhaftig kvinnska kom gående...” (ibid. s 245). Ur ett jämställdhetsperspektiv är alltså textavsnittet om sexolekter mycket positivt eftersom det både påvisar att det svenska språket har en manlig norm och att språket är normerande när det gäller uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt

5.3 Svenska 1 – helt enkelt: sammanfattande analys

Kvantitativt utgörs *Svenska 1 – helt enkelt* av en diskurs där män får något större utrymme än kvinnor. Sammanlagt består boken av 337 personer som kan bestämmas som kvinna eller man. 143 av dessa är kvinnor och 205 är män, vilket gör att boken består av 59 % manliga personer som på något sätt beskrivs och 41 % kvinnliga personer som på något sätt beskrivs. Kvantitativt kan kvinnor och män sägas vara relativt jämställda i boken men precis som Hedlin (2010, s 9) menar uppnås inte jämställdhet enbart genom att könen kvantitativt närvarar i lika hög grad. Jämställdhet handlar också om att vilka som har inflytande, värderas, utgör normen och på så vis har makten att konstruera det normala. Studiens resultat visar att kvinnor och män har inflytande och utgör normen på olika områden. På bild är det exempelvis vanligare att män gör något specifikt (så som att idrotta, läsa eller tala) medan kvinnor i högre grad än män inte aktiveras på bild. Lärobokens diskurs visar även att män utgör normen gällande arbete medan kvinnor utgör normen gällande familj. Det vanligaste sättet att gestalta en man på i text är nämligen genom att ge honom ett yrke och det vanligaste sättet att gestalta en kvinna är att benämna henne som en familjemedlem (t.ex. mamma,

fru, flickvän eller dotter). Kvinnor och män arbetar även med skilda saker där män till större del har maktpositionerade arbeten. Fem män framställs t.ex. som politiker medan ingen kvinna gör det. Kvinnliga författare som finns med i läroboken skriver om barn och familj medan manliga författare skriver om offentliga händelser eller faktakunskap.

Sammanfattat kan det alltså sägas att kvinnor i lärobokens textavsnitt framställs som familjemedlemmar, privata, heterosexuella och förknippas med hem, kärlek och barn. Detta samtidigt som män framställs som arbetande, offentliga och heterosexuella och förknippas med idrottande. Varför diskursen angående kvinnligt och manligt ser ut just så i *Svenska 1 – helt enkelt* kan förklaras med hjälp av Hirdmans teorier angående genuskontraktet och genussystemet. Enligt genuskontraktet (Hirdman 2003, s 88) ses kvinnor och män som två motpoler där mannen står för ansvaret, beskyddandet och försörjningen medan kvinnan står för födandet, uppfödandet och beroendet. Med andra ord beskriver genuskontraktet kvinnan som stationerad till hemmet och mannen stationerad till arbete i det offentliga.

Kvinnor och mäns olikartade framställning kan också förklaras med Hirdmans teori om genussystemet. Genussystemet menar att kvinnor och män ses som två motsatser (Heldin 2010, s 17) och enligt Gemzäe (2002, s 81-83) visas dikotomin b.l.a. genom att kvinnor och män förväntas ha egenskaper som står i motsats till varandra. Kvinnor ska exempelvis vara relationsinriktade och män beslutsfattande, vilket de olika könen sammanfattningsvis faktiskt kan förklaras som i *Svenska 1 – helt enkelt*. Genussystemets andra princip att mannen har högre status än kvinnan skyntas när män tilldelades yrkena med mest status så som politiker, chef och kung. Läroboken upprätthåller således både genuskontraktet och genussystemet.

Att heterosexuella relationer både får mer plats och framställs som mindre problematiska kan förklaras med begreppet heteronormativitet. Läroboken kan sägas vara heteronormativ eftersom den upprätthåller heterosexualiteten som något naturligt som inte behöver förklaras. Den gången en homosexuell relation explicit nämns i läroboken är den problematisk och smärtsam just eftersom den inte är heterosexuell. Boken kan också sägas vara heteronormativ eftersom en av heteronormativitetens principer enligt Rosenberg (2002, s 102) är att den avvikande får ta plats i gemenskapen om den inte syns, hörs eller driver sin egen agenda. Implicit kan nämligen icke

heterosexuella tolkas in i vissa delar av läromedlets textavsnitt. Vid dessa tillfällen är det omöjligt att avgöra om den skildrade relationen är heterosexuell eller homosexuell.

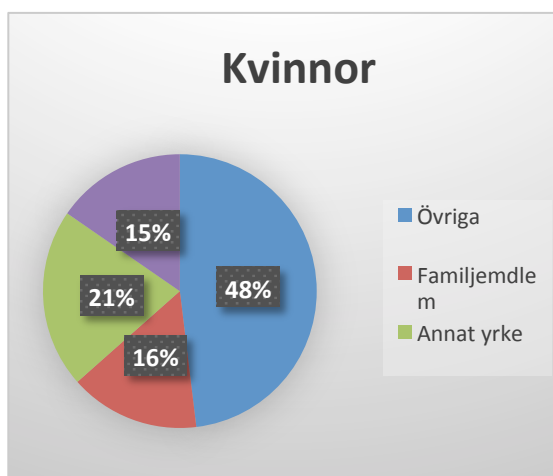
Hur överensstämmer då framställningen av kvinnor och män i *Svenska 1 – helt enkelt* med värdegrunden om jämställdhet, likabehandling av individer och grupper samt nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling i Gy11? Kvantitativt överensstämmer den relativt väl gällande jämställdhet men kvalitativt sett får kvinnor och män utgöra normen i skilda områden. Kvinnor och män framställs som relativt stereotypiska där män är arbetande, idrottande och offentliga medan kvinnor framställs som familjemedlemmar och privata. Det handlar emellertid inte om att värdera de olika områdena könen får utgöra normen inom. Det intressanta är att diskursanalysen påvisar att kvinnor och män mer eller mindre hör hemma i dessa specifika områden och att det kan komma att påverka läsarens syn på vad som är kvinnligt och manligt. Läromedlet luckrar inte upp stereotypa könsmonster vilket kan ses som kränkande eftersom de förvisar könen till specifika bestämda mönster och roller. Att läromedlet vid några tillfällen tar upp jämställdhet och även att språket påverkar hur vi ser på manligt och kvinnligt bör ses som positivt eftersom läroboksförfattarna då gör ett genuint försök att integrera ett jämställdhetsperspektiv som enligt Gy11 (Skolverket 2011, 5-10) ska genomsyra utbildningen.

5.4 Fixa språket 1: kvantitativ analys

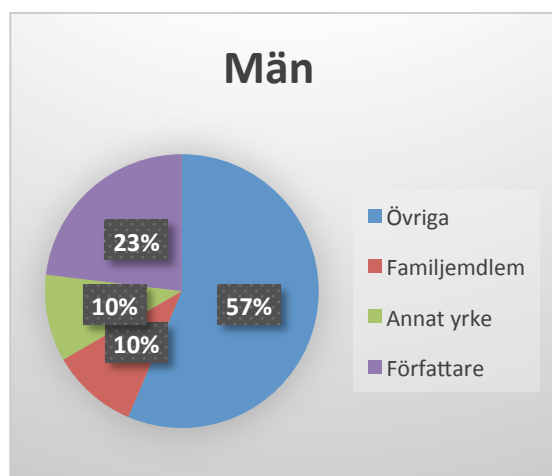
I läroboken *Fixa språket 1* förekommer 136 unika kvinnor och män som på något sätt beskrivs i text och eller syns på bild. Av dessa är 51 % kvinnor (70 stycken) och 49 % män (65 stycken).

I bokens olika textavsnitt återfinns sammanlagt 100 personer som antingen har ett namn, gör något eller beskrivs på något vis. Av dessa är 52 % kvinnor (52 stycken) och 48 % är män (48 stycken). Kvantitativt är kvinnor och män med andra ord jämnt fördelade i *Fixa språket 1*. Det vanligaste sättet att skildra en kvinnlig person i text är genom att tillskriva henne ett yrke, elva av bokens 52 kvinnor är någon som arbetar (utöver författarskapen). Näst vanligast är att kvinnor gestaltas som författare (åtta av 52) eller en familjemedlem (också åtta av 52). För män är det vanligast att skildras som författare (nio av 48). Näst vanligast är att de är familjemedlemmar (fyra av 48) eller

arbetar (fyra av 48). Övriga kvinnor och män tituleras enbart med namn utan vidare beskrivning. Tabellerna nedan sammanställer informationen.

Tabell 4: Kvinnor i fixa språket 1

Tabell 5: Män i fixa språket 1

Anmärkningsvärt är att kvinnor i högre grad än män beskrivs som familjemedlem och genom ett yrke. Intressant är också att män i lika hög grad framställs som arbetande som en familjemedlem.

På bild är fördelningen mellan könen jämn. 18 av de 35 personerna som återfinns på bilderna är kvinnor och 17 är män. Samtliga personer på bild kan även ses som aktiva på bilderna förutom tre kvinnor och två män som enbart porträtteras eller står upp utan något tydligt syfte.

5.5 Fixa språket 1: diskursanalys ur ett genusperspektiv

I läroboken *Fixa Språket 1* är det framträdande att manliga författare skriver om manliga karaktärer medan kvinnliga författare skriver om kvinnliga. Utdraget från Gun Britt Sandströms roman "Oppositionspartiet" (Lindholm m.fl. 2014, s 46) handlar om en grupp vänner, mer bestämt ett par "kvinnliga pensionärer" som diskuterar karaktären "Gaggans" kärleksliv. En annan kvinnlig författare som får stor plats i boken är genusvetaren Fanny Ambjörnsson. Hon nämns sex gånger för att ha skrivit boken "I en klass för sig" som handlar om hur tjejer på olika gymnasieprogram skapar sin identitet. Även Ambjörnsson skriver således om kvinnor. Detta medan utdragen från de manliga författarna Alejandro Leiva Wengers (Lindholm m.fl. 2014, s 54) och Peter Törnqvist (ibid. s 29) skildrar varsitt killgäng och dess vardag. Att det enbart är kvinnliga författare som skildrar kvinnor och manliga författare som skildrar män kan ge upphov

till föreställningar om att kvinnliga författare skriver om ”kvinnliga” saker och manliga om sådant som rör män. Inget av ovanstående författarskap beskrivs särskilt ingående. Törnqvists nämns enbart i samband med att han skriver på dialekt (ibid. s 29).

På bild återfinns som sagt 18 kvinnor och 17 män. Samtliga bilder är av olika slag så det går inte att urskilja något mönster för vad som är typiskt manligt eller kvinnligt. Det som går att säga är att kvinnor läser oftare än män medan män istället pratar och skriver. Den mest kända personen på bild är en man: USAs president Obama (Lindholm m.fl. 2014, s 12). En annan känd person som figurerar på bild är rallyföraren Annie Steel. Steel framställs för att poängtera att ”rallyförare” både är ett kvinnligt och manligt ord (ibid. 76). Obama och Timbuktu som också är två kända personer på bild används inte för att påpeka att ”artist” eller ”president” kan vara både en kvinnlig och manlig titel. De används istället för att påvisa vikten av gott kroppsspråk (Obama) (ibid. 12) och att det går att skriva lätttexter på dialekt och sociolekt (Timbuktu) (ibid. 36).

Bland resterande kända kvinnor som nämns i och med sitt yrke är tre av dessa språkforskare, Deborah Tannen (Lindholm m.fl. 2014, s 73) beskrivs bland annat som forskare som undersökt olika samtalsstilar och definierat två olika sådana. Andra kända kvinnor som återfinns i läroboken är Astrid Kindstrand och Kerstin Hesselgren. Dessa kvinnor beskrivs som historiska kvinnor eftersom de börjat arbeta i offentliga sammanhang. Kindstrands nämns för att hon läste TT-nyheter i radion och Hesselgren för att hon valdes in som första kvinnliga ledamot i riksdagen (Lindholm m.fl. 2014, s 71-76). Samtliga av dessa nämnda kvinnor, liksom Annie Steel och hennes kartläsare Garry Connel förekommer i bokens kapitel som heter ”Språk och genus” (ibid. s 64-82). Ingen känd man återfinns i detta kapitel. Zlatan och Timbuktu förekommer istället i kapitlet ”Dialekter och sociolekter” (ibid. s 22-42) och Peter Forsberg förekommer i kapitlet ”Fult språk”. (ibid. s 84-98). Att kvinnor får mer plats i kapitlet om genus kan bidra till att ämnet blir kvinnligt betingat

Vidare framställs kvinnor och män på olika sätt i de litterära utdragen som återfinns i läromedlet. I Alejandro Leiva Wengers novell ”Borta i tankar” träffas ett par killar för att testa vem som kan uthärda en cigarett mot huden under längst tid. I utdraget använder karaktärerna mycket svordomar så som: ”fan”, ”käften hora” och ”regler min kuk” (Lindholm m.fl. 2014, s 56). Utdraget finns med i bokens kapitel som handlar om

ungdomsspråk. Lärobokens nästa killgäng: personerna i Törnqvists roman "Kioskvidning 140 grader" talar på dialekt och intresserar sig för "paartiningar". Huvudpersonen "Tjippen" drivs nämligen av sina kamrater till att skriva en "snusknovell" och skicka in till en porrtidning (ibid. 29). De enda kvinnorna som beskrivs i ett skönlitterärt utdrag är de kvinnliga pensionärerna i Sandströms roman, där Jenny beskrivs som någon som "man blir djup och metafysisk med" (ibid. s 46). Kvinnorna framställs även som intresserade av män när de talar om en man som "Gaggan" har haft ett förhållande med. I utdraget framställs pensionärerna även som glada då de skrattar och "fnissar" (ibid. s 46).

Sammanfattningsvis kan sägas att kvinnor och män i bokens skönlitterära utdrag framställs på olika vis. Män svär, använder kvinnoförnedrande uttryck, är elaka mot varandra och läser porrtidningar. Kvinnor pratar istället om relationer, har trevligt, skrattar och fnissar. Inga män fnissar och inga kvinnor använder kvinnoförnedrande uttryck. En gång beskrivs kvinnor som svärande. Det är i utdraget ur Fanny Ambjörnssons bok (som är en avhandling). Dock beskriver Ambjörnsson dessa kvinnor som "traditionellt maskulina". Den grupp flickor som de "svärande flickorna" ställs emot beskrivs som: "tillmötesgående, intresserade, tillbakadragna, vanliga, vänliga" (Lindholm m.fl. 2014, s 52). Svärandet blir alltså manligt betingat även när kvinnor framställs som svärande.

Märkbart är också att karaktärerna i de skönlitterära utdragen framställs som heterosexuella de gånger som relationer skildras. I Wengers novell (Lindholm m.fl. 2014, s 54) har karaktären Felipe ett förhållande med en tjej och i utdraget ur Törnqvists roman (ibid. s 29) talar Tjippen och hans killkompisar om kvinnliga utvik på ett sätt som gör att de antas vara heterosexuella. Även i Sandströms utdrag framställs karaktären "Gaggan" som heterosexuell (ibid. s 46).

Ur ett jämställdhetsperspektiv är kapitlet "Kön och genus" mycket viktigt i läromedlet. I kapitlet tas genus som begrepp upp liksom språkets inverkan på synen på kvinnligt och manligt. Till exempel:

Verkligheten påverkar vårt språk och vårt språk påverkar våra uppfattningar om verkligheten. Genom att välja vilka ord vi använder kan vi alltså påverka hur vi och andra uppfattar olika fenomen i samhället, till exempel vad som skulle kunna vara

kvinnligt eller manligt, eller helt enkelt mänskligt [...] Journalistik som riktar sig mot kvinnor handlar oftare om ämnen som matlagning, bakning, kläder, samt personliga upplevelser och problem. Män får oftare läsa om teknik och utåtriktade aktiviteter och äventyr (Lindholm m.fl. 2014, s 74).

Att sådan fakta får ta plats i läroboken påvisar att läroboksförfattarna har haft jämställdhetsaspekten i åtanke vid läromedlets utformning. I samma kapitel förklaras även skillnader i kvinnors och mäns språkbruk genom att författarna hänvisar till tre modeller som förklarar skillnaderna: ”Bristmodellen”, ”dominansmodellen” och ”skillnadsmodellen”. Under dominansmodellen förklaras exempelvis att:

så länge kvinnor och män socialiseras in i ett visst sätt att uttrycka sig kommer stereotypa könsroller att finnas kvar menar man. Genom att uppmärksamma skillnader ges möjlighet till förändring mot ett mer jämställt samhälle” (Lindholm m.fl. 2014, s 73).

Författarna påvisar alltså inte enbart att språket påverkar hur vi ser på kvinnor och män, att kvinnor och män har olika språkbruk utan även att alltihop påverkar samhällets jämställdhet. I samma kapitel beskrivs som tidigare nämnt också Astrid Kindstrand och hennes resa från det privata till det offentliga när hon som första kvinna blev nyhetsuppläsare. Efter utsagan om Kindstrand skriver läroboksförfattarna följande:

Idag är kvinnor en självklarhet i massmedierna. Det betyder inte att kvinnor som erövrar nya områden i samhället gör det utan svårigheter. De senare åren har det uppmärskammats att kvinnor i offentligheten får mejl och kommentarer som innehåller hot och kränkningar, ofta i sexistisk ton och med sexuellt hat. Män i offentligheten utsätts också för näthat. Men det hotfulla språket mot män är mindre kopplat till kön, utseende och sexualitet (Lindholm m.fl. 2014, s 71-72).

Läroboken tar alltså upp en viktig aspekt av dagens jämställdhetssituation vilket bör ses som positivt med hänsyn till värdegrundaspekten i Gy11.

5.6 Fixa språket 1: sammanfattande analys

Kvantitativt är fördelningen mellan kvinnor och män jämställd i *Fixa Språket 1*. Sammantaget beskrivs, tituleras eller syns på bild 69 kvinnor (51 %) och 66 män (49 %). Kvalitativt sätt figurerar kvinnor till större del än män i sammanhang som rör

genus. Manliga kända personer är med i boken för att påvisa vikten av något, exempelvis Obama som har ett bra kroppsspråk. De kända kvinnliga personerna i läromedlet är med för att poängtera språkforskning samt kvinnors historiska resa från ”det privata till det offentliga”. Angående de litterära utdragen tenderar manliga författare att skriva om manliga karaktärer och kvinnliga författare om kvinnliga karaktärer. Vidare är även samtliga litterära utdrag heteronormativa och kvinnliga och manliga karaktärer framställs på olika sätt. Exempelvis är det manligt betingat att svära och kvinnligt att ”fnissa” och vara vänlig. Vidare kan läroboken ses som heteronormativ eftersom ingen annan sexualitet än heterosexualitet syns. Läroboksförfattarna har säkerligen valt dessa utdrag för att de passar in i kapitlens olika ämnesområden men heteronormativitet blir ändå synlig eftersom det enbart är heterosexualitet som får synas i boken.

Diskursanalysen visar alltså att bokens diskurs upprätthåller Hirdmans genussystem (Heldin 2010, s 17) där män och kvinnor ses som dikotomier där de olika könen ses som motsatta och gör olika saker, kvinnor skriver om kvinnor, är språkforskare och historiska profiler medan män skriver om män och är kända av andra anledningar. Hirdmans andra princip i genussystemet att mannen ses som norm och kvinnan som avvikelse (Heldin 2010, s 17) kan skimras när de kända manliga personerna aldrig beskrivs utifrån sitt kön så som vissa kvinnliga gör. Astrid Kindestrand och Kerstin Hesselgren nämns som sagt för att vara de *första kvinnorna* som gjort någonting. Liksom Annie Steel och Garry Connel nämns de för att de har en titel som både *män och kvinnor* kan ha. Även Hirdmans teori genuskontraktet (Hirdman 2003, s 88) upprätthålls när kvinnor i högre grad än män tituleras som en familjemedlem. Positivt ur ett jämställdhetsperspektiv är dock att män lika ofta som de tillskrivs ett arbete tituleras som pappa, pojkvän, make eller son.

Hur överensstämmer då framställningen av kvinnor och män i *Fixa språket 1* med värdegrunden om jämställdhet och likabehandling av individer och grupper i Gy11? Kvantitativt sett är kvinnor och män jämställda i *Fixa Språket 1* men kvalitativt återfinns vissa värderingar om vad som är manligt och vad som är kvinnligt. Positivt är dock att jämställdhet ur ett språkperspektiv får mycket plats i läroboken, eftersom det visar att författarna anser att ämnet är viktigt. Könrollerna kan sägas luckras upp i

läromedlet eftersom män är i lika hög grad arbetande som familjestationära och kvinnor är i högre grad arbetande än stationerade till hemmet och familjen.

5.7 Komparativ analys och slutsats

Kvantitativt sett överensstämmer framställningen av kvinnor och män i dagens läromedel med värdegrunden om jämställdhet och likabehandling av individer och grupper i Gy11 eftersom kvinnor och män får ungefär lika mycket utrymme i båda de studerade läromedlen. De två läromedlens utgörs dock av olika diskurser när det gäller den kvalitativa framställningen av kvinnor och män. I de båda böckerna finns föreställningar om vad som är kvinnligt respektive manligt, vilket skulle kunna uppfattas som kränkande. *Svenska 1 – helt enkelt* kan dock sägas vara mer könstereotypisk än *Fixa Språket 1* eftersom kvinnor i högre grad än män förknippas med familj, hem och det privata medan män framställs som makthavare, offentliga och aktiva. Märkbart är att kvinnor oftare än män i bägge läromedlen beskrivs som en familjemedlem, vilket skulle kunna tolkas som en stereotypisk framställning av kvinnor vilket klingar dåligt med jämställdhetsaspekten. I *Fixa Språket 1* är det emellertid lika vanligt att män förknippas med familj som med arbete. I bägge böckerna skildras kvinnor och män nästan uteslutande som heterosexuella (när sexualitet är synlig) vilket kan bidra till att icke heterosexuella personer känner sig exkluderade. Båda läromedlen kan därför sägas vara heteronormativa. Heterosexualitet tar plats och skildras på olika vis medan icke heterosexualitet enbart förekommer i ett av det litterära utdragen i *Svenska 1 – helt enkelt*. I utdraget beskrivs en homosexuell relation som problematisk i den värld som karaktärerna lever i. Det är säkerligen sant och utdraget gör nog sin nytta, problematiken ligger i det faktum att det är det enda sättet som icke heterosexualitet skildras på. Eftersom bägge böckerna är heteronormativa kan de inte sägas leva upp till värdegrunden om likabehandling i Gy11. Att bägge läromedlen vid några tillfällen tar upp jämställdhet och hur att språket påverkar hur vi ser på manligt och kvinnligt bör dock ses som positivt eftersom läroboksförfattarna då gör ett genuint försök att integrera jämställdhetsperspektivet som enligt Gy11 ska genomsyra utbildningen.

Studiens resultat visar både skillnader och överensstämmelse med tidigare gjorda läromedelsanalyser. Berge och Widdings (2006, s 28-29) analys visade att läroböcker innehöll utsagor där kvinnor nedvärderas, förlöjligas och skuldbeläggs vilket inte var fallet i denna analys. Fastän kvinnor och män tenderar att framställas på olika vis så

nedvärderas inget av könen. Dock visar studiens resultat likt Larsson och Roséns (2006, s 40) och Ceder och Elmsätters (2007) forskning att läromedlen är heteronormativa. Vidare visade Jonsson och Walters (2011) analys att de studerade läromedlen innehöll maskulina och feminina stereotyper vilket även denna studie påvisar, men till skillnad från deras resultat så är inte män i överlägsen majoritet. Precis som Ylikiiskiläs (2005) studie visar så arbetar män även i denna analys som makthavande i högre grad än kvinnor, åtminstone i *Svenska 1 - helt enkelt*. Graeskes (2010, s 124) läromedelsanalys visade att kvinnliga författare beskrivs som ”kvinnliga författare” och placeras i särskilda kapitel, vilket inte var fallet i denna analys. Det går alltså att skymta en någorlunda förändring mellan äldre läromedel och de nyare. Kvantitativt sett är könen mer jämlika, kvinnliga författare beskrivs inte som just ”kvinnliga författare” och jämställhet diskuteras ur både ett språkperspektiv och ett samhällsperspektiv. Bägge läromedlen är dock heteronormativa och tenderar att visa upp vissa könsstereotyper

6 Avslutande diskussion

Min hypotes inför studien att det efter Skolverkets (och andra) kritiska läromedelsanalyser ska ha skett en positiv förändring hos läromedelsförfattarna stämmer någorlunda. Dagens läromedel (utgivna 2014-2015) är kvantitativt jämställda, men kvinnor och män utgör fortfarande normen i skilda områden, vilket bidrar till att förstärka föreställningar om vad det innebär att vara kvinna och att vara man. I bägge läromedlen förknippas exempelvis kvinnor i högre grad än män med familj, kärlek och hemmet medan män i högre grad än kvinnor framställs som arbetande. Häpnadsväckande är bl.a. att män (i *Svenska 1 – helt enkelt*) ofta innehar ett yrke med maktposition medan kvinnor inte har det. Det faktum att inga kvinnor tituleras som exempelvis professor, kunglighet eller chef (medan män gör det) påvisar att läromedelsförfattarna inte till fullo tagit hänsyn till det jämställdhetsperspektiv som Gy11 kräver. Författarna av *Svenska 1- helt enkelt* ger alltså läsaren en tydlig bild av vad de anser är typiskt för den kvinnliga respektive manliga identiteten. Detta kan sägas klinga illa med det faktum skolans elever enligt Gy11 ska kunna utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och vad som är manligt.

Utifrån analysen av *Fixa Språket 1* vill jag hävda att bokens författare på ett bättre sätt än ovanstående utgått från ett genus- och jämställdhetsperspektiv vid sitt författande. Könscrollerna är nämligen inte lika tydliga som i *Svenska 1*. Exempelvis beskrivs män lika ofta som en familjemedlem som arbetande och kvinnor förknippas i högre grad som arbetande än som familjemedlemmar. Det är dock viktigt att poängtera att flertalet av de arbetande kvinnorna förekommer i kapitlet som behandlar genus och att fler kvinnor än män beskrivs som familjebundna. I den kvinnliga identiteten läggs alltså, i högre grad än i den manliga identitet, ett genus- och familjeintresse.

Det är emellertid viktigt att inse att det är svårt (kanske nästintill omöjligt) att tillverka ett ”perfekt” läromedel där kvinnor och män framställs på flera och olika sätt, men att slita kvinnorna från hemmet och männen från det offentliga borde inte vara alltför svårt, stereotyper finns det gott om i annat mediebrus. Läromedlen är dock på god väg då stereotyperna verkar ha minskat något och jämställdhetsfrågor får ta relativt stor plats. Det är även viktigt att lärare som använder läromedel inte ser dessa som officiella dokument utan förhåller sig kritiska och vid tillfälle diskuterar med sina elever varför exempelvis kvinnor i högre grad än män förknippas med familjeliv och varför ingen

kvinnlig politiker omtalas i kapitel om retorik och muntlig framställning. Att som lärare låta upprepande stereotyper och upprepande maktrelationer bara gå förbi kan vara problematiskt eftersom ett sådant agerande går emot värdegrunden i skolans värdegrund.

Läromedelsgranskningar är som tidigare nämnts ett vanligt uppsatsämne för studenter. Flertalet granskningar har gjorts med fokus på exempelvis genus, etnicitet och sexualitet. Vad som däremot inte studerats i lika stor utsträckning är hur konsumenter uppfattar att olika identiteter framställs i läromedlen. Mitt förslag till vidare forskning är därför att lyfta blicken och bredda forskningen till den praktiska verksamheten och studera hur lärare och/eller elever uppfattar att olika individer framställs i olika läromedel. Det vore också intressant att studera om och i så fall på vilket sätt lärare bemöter textavsnitt eller bilder som på något sätt strider mot värdegrunden i Gyll.

Referenser

- Almgren, Hans (2011). I huvudet på en läromedelsförfattare. I: Ammert, Niklas (red.) (2011). *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur. S 343-359
- Ambjörnsson, Fanny (2006). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur
- Berge, Britt Marie & Wedding, Göran (2006). *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker*. [Stockholm: Skolverket]. Tillgänglig på Internet: http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.22922!/Menu/article/attachment/K%25F6n.pdf Hämtad 2015-11-26
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Calderon, Anders (2015). Tema läromedel. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel> Hämtad 2015-11-26
- Carlsson, Marie & Brömssen, Kerstin von (red.) (2011). *Kritisk läsning av pedagogiska texter: genus, etnicitet och andra kategoriseringar*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Ceder, Simon & Elmsäters, Åsa (2007). *Tänk om, tänk queer! – en queerteoretisk analys av läroböcker i svenska för gymnasiet ur ett värdegrundsperspektiv*. Examensarbete. Tillgänglig på Internet: <https://dspace.mah.se/handle/2043/4438> Hämtad 2015-11-26.
- Eilard, Angerd (2009). Att skildra mångfald i läromedel: hur en inkluderande intention kan skapa underordning. *Tidskrift för genusvetenskap*. 2009:4, s. 95-115
- Eilard, Angerd (2008). *Modern, svensk och jämställd: om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2008
Tillgänglig på Internet: http://dspace.mah.se/bitstream/2043/5588/3/avhandling_eilard.pdf Hämtad 2015-11-26
- Eliasson, Annika (2006). *Kvantitativ metod från början*. Lund: Studentlitteratur
- Eriksson Barajas, Katarina, Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. 1. utg. Stockholm: Natur & Kultur
- Gemzöe, Lena (2002). *Feminism*. Stockholm: Bilda
- Graeske, Caroline (2010) Värdefull eller värdelös? Om värdegrund och genus i läromedel i svenska. *Tidskrift för litteraturvetenskap*. 2010: Vol 40, nr 3-4. S 119-132
- Hedlin, Maria (2010). *Lilla genushäftet 2.0 [Elektronisk resurs]: Om genus och skolans jämställdhetsmål*. Växjö: Linnéuniversitetet Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-13490> Hämtad 2015-12-20
- Hellspång, Lennart (2001). *Metoder för brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Hirdman, Yvonne (2006). *Det tänkande hjärtat: boken om Alva Myrdal*. Stockholm: Ordfront
- Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Hirdman, Yvonne (1997). *Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala*

- underordning. *Litteratursociologi / Lars Furuland & Johan Svedjedal (red.)*. S. 400-418
- I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker.* (2006). Stockholm: Skolverket Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659> Hämtad 2015-11-26
- Johnsson Harrie, Anna (2009). *Staten och läromedlen: En studie av den svenska statligaförhandsgranskningen av läromedel 1938-1991*. Diss. Linköping: Linköpingsuniversitet, 2009. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-18312> Hämtad 2015-11-26
- Jonsson, David & Walther, Lisa (2011). *Hon, han, den, det - En genusanalys av läromedel i ämnet svenska för senare*. Examensarbete. Tillgänglig på internet: <http://lnu.divaportal.org/smash/get/diva2:420678/FULLTEXT01.pdf> Hämtad 2015-11-26
- Lagerholm, Per (2011). *Språkvetenskapliga uppsatser*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011.* (2011). Stockholm: Skolverket
- Larsson, Håkan & Rosén, Maria (2006). *En granskning av hur sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. [Stockholm: Skolverket]. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659> Hämtad 2015-11-26
- Lindholm, Ann-Sofie, Sahlin, Pär & Stensson, Helga (2014). *Fixa språket*. 1. 1. uppl. Stockholm: Natur & Kultur
- Rosenberg, Tiina (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas
- Sahlin, Ingrid (1999). Diskursanalys som sociologisk metod. *Mer än kalla fakta / Katarina Sjöberg (red.)*. S. 83-106
- Sandström, Anna (2015). *Tema läromedel*. Skolverket. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel> Hämtad 2015-11-26
- Stensmo, Christer (2002). *Vetenskapsteori och metod för lärare: en introduktion*. 1. uppl. Uppsala: Kunskapsföretaget
- Nilsson, Annika & Winqvist, Lena (2015). *Svenska. 1, [Helt enkelt]*. Lund: NA
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Ylikiiskilä, Antti (2005). Flitiga Lisa och busige Bert: om könsrollsmönster i läroböcker. *Svenskans beskrivning*. 2005, 27, s. 400-410

